

+SIZ EKİ OLUMSUZLUK EKİ MİDİR?

Münir ERTEN*

ÖZET

Son zamanlarda bazı dilbilgisi kitapları ve dersane kaynaklarının birçoğunda –sIz eki için “olumsuzluk eki” terimi kullanılmaktadır. Bu ek, kullanılış ve örneklerine bakıldığında, olumsuzluk değil, “bulunmama”, “zıtlık” ve “yokluk” ifade etmektedir. Dilbilgisi terimleri sözlüklerinde “olumsuzluk” ve “olumsuzluk eki” terimleri yüklem, eylem veya eylem soylu kelimeler temel alınarak açıklanmıştır. Yani isimler için “olumsuzluk” terimi uygun değildir.

Bu da gösteriyor ki, isimlerden zıtlık, bulunmama ve yokluk ifade eden isimler yapan –sIz ekine “olumsuzluk eki” demek uygun değildir.

Anahtar kelimeler: Olumsuzluk, zıtlık, bulunmama, yokluk.

IS “+SIZ” A SUFFIX THAT GIVES A NEGATIVE MEANING?

ABSTRACT

Recently, in some Turkish grammar books and most university preparation materials, “sız” is described as a suffix giving negative meaning. When one looks at the way this suffix is used or exemplified it does not have a negative meaning. Rather, it means “lacking”, “opposite” or “absence”. In Turkish dictionaries, negativeness and negative suffixes are explained based on whether words are verb, action, or action originating words. Therefore, nouns are not proper for giving negative meaning. This shows that the suffix “sız” cannot be used to give nouns negative meaning.

Key words: Negativeness, Oppositeness, Lacking, Nonexistent

Yapım ekleri içinde isimlerden isim yapan +sIz ekinin özel bir yeri vardır. Çünkü bir isimde, herhangi bir şeyin bulunmadığını, olmadığını bildirir. İsmeye yokluk ifadesi vermek veya kazandırmak gerektiğinde başvurduğumuz bu eki genelde +II ekli kelimelerin tersi veya zıt anlamlıları için kullanırız. +II eki ile yapılan her kelimenin +sIz ekli bir karşıtı olacak diye bir kural da yok; kirli/temiz, uslu/yaramaz, toplu/zayıf gibi.

Cumhuriyet döneminde ilk yazılan dilbilgisi kitaplarında ek ile ilgili olarak *olumsuzluk* terimi hiç kullanılmamıştır:

Deny, +sIz ekini *ilgiç* (edat) kabul eder ve bu konuda şöyle der: “-li ile türemiş isimlerin ters ad “antonym”leri ekseriya yoksullayış “privatif” ilgici olan -sız “sans” ile yapılmış ifadeler olur: terbiyeli-terbiyesiz, akıllı-akılsız...” (Deny 1941: 328).

Emre, +sIz eki için şu görüşe yer verir: “siz morfemiyle türetilen sayısız sıfatlar anlamca li yapılı sıfatların karşıtıdır, ilginin yokluğunu anlatırlar. -siz morfemi çok verimli ise de her -li yapılı sıfatın karşıtı -siz morfemiyle değildir... pahalı / ucuz, hızlı / yavaş...” (Emre 1945: 143).

Banguoğlu ise konuyla ilgili olarak: “Zıt anlatımlı... o nesneden, nitelikten yoksun olanı gösteren giderme sıfatları yapar. Bunlar -lı eki ile yapılanların aksi anlamlıları olurlar...” der (Banguoğlu 1990: 201).

Daha sonra yazılan bazı dilbilgisi kitaplarında ek için şunlar söylenir:

Ergin, “Bu ek -li, -li, -lu, -lü ekinin menfisidir. -li, -li, -lu, -lü eki esas itibarıyla bir nesnede bir şeyin bulunduğu, -sız, -siz, -suz, -süz eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder... Esas hususiyeti menfilik ifade etmesidir. Bu yüzden menfi isim yapma eki diye anılır. İsimlerde menfilik ifade eden tek ek bu ektir... Bu ek sadece -li, -li, -lu, -lü’lü vasfı isimlerinin menfisini ifade eden bir ektir.” (1962: 151/152) der. Örneklerden anlaşıldığına göre Ergin *menfi* terimiyle *karşıtlık* ve *bulunmamayı* kasteder.

* Yrd. Doç. Dr, D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyesi. merten@dicle.edu.tr

Menfi terimi Türkçe Sözlük'te 1. *Olumsuz, negatif*, 2. *Her şeyi olumsuz ve kötü yanlarıyla ele alan*, 3. *dlb. Olumsuz*, 4. *mat. Negatif*, 5. *esk. Sürgün edilmiş* (Türkçe Sözlük 2005: 1369); Osmanlıca Sözlük'te 1. *sürgün, nefyedilmiş*, 2. *her şeyin olmayacak tarafını, aksini, tersini düşünen ileri süren*, 3. *gr. olumsuz*, 4. *fiz. ve mat. negatif* (Devellioğlu 1962: 734); Kâmûs-ı Türkî'de 1. *Nefyolunmuş, memleketten sürülmüş, iclâ olunmuş, sürgün*, 2. *Hadesin adem-i vukûunu beyan eden, müspet mukabili: gelmedi mazi-yi menfi ve geldi mazi-yi müspettir...*(Şemseddin Sâmî 1989: 1419) şeklinde ifade edilmiştir.

Olumsuz terimi bir şeyin zıddı, karşıtı, bulunmama, içermeme, yokluk anlamındadır. Fakat biz *olumsuz* kelimesine, tasvip edilmeyen, doğru olmadığı herkes tarafından kabul edilen vb. başka anlamlar da yükleriz; hatta *olumsuz* terimini bu anlamıyla kabul ederiz. Örneğin: Yalan söylemek, insanların arkasından konuşmak, hile yapmak gibi. Oysa +sIz eki ile yapılan kelimelere bakıldığında hep *karşıtlık, bulunmama, yokluk* özellikleriyle karşılaşırız: *parasız* (adam) örneğinde *parasız, parası olmayan* anlamındadır. Peki, parasız bir adam olumsuz bir adam mıdır? Hayır. Buna karşılık hile yapmak olumsuz bir davranıştır.

Faillerde olumsuzluk -mA fiilden fiil yapma eki ile sağlanır. Burada durum +sIz ekinin işlevinden farklıdır. İşte bu yüzden olumsuzluk terimi yalnızca fiiller için kullanılmalıdır.

Ediskun, *olumsuz* terimini kullanır, fakat verdiği örnekler *zıtlık, bulunmayış* ifade ederler: “-sIz eki çok işlektir; -sIz eki -li ekinin olumsuzudur; bununla beraber -li ile yapılmış birçok kelimenin olumsuzu -sIz ile yapılamaz; örneğin şeker-li (kahve)nin olumsuzu, şekersiz değil, sade (kahve); pahalı (kumaş)ın olumsuzu pahasız değil ucuz (kumaş)tır.” (1963: 150) der ve ayrıca *yoksunluk* sıfatları adıyla şu örnekleri de verir: ışık-sız (oda), tat-sız (karpuz), düşünce-siz (çocuk).

Gencan, +sIz eki için “*Varlık, çokluk bildiren -li ekinin olumsuzudur: Tatsız (tadı yok, tadı az) kavun, parasız (parası yok, para alınmayan) okul*” şeklinde açıklama yapar, ancak not kısmında “*nereli olduğunu bildiren -li ekinin olumsuzu yoktur. Onun için Ankaralı, Taşkentli, Romalı... sözcüklerinin -sIz ekli karşıtları kullanılmaz.*” (1979: 199) derken dolaylı olarak da olsa *olumsuzluk* terimini *karşıtlık* anlamında kullandığını ima etmek ister gibidir.

Bu ek ile ilgili olarak “*Olumsuzluk Ekleri: -MA- ve -sIz*”, “*Faillere Eklenen Olumsuzluk Eki: -MA-*”, “*İsmlere Eklenen Olumsuzluk Eki:-sIz*” başlıkları altında inceleyip bu ekin bazı Türk şivelerinde bulunmadığını söyleyerek “...isimden olumsuzluk bildiren isim teşkil eder: atasız, töresiz, ölümsüz...” şeklinde izah edenler de vardır. (Kutalmış 2004: 135- 136).

İlhan, ekin adı için “+sIz olumsuzluk sıfat eki (+sIz +sIz +suz +süz isimden isim yapım eki)” ifadesini kullanır ve eki “Bu ek isimlere gelerek onların yokluğunu bildiren olumsuz yapılar kurar.” Şeklinde tanımlar. Akılsız baş, asılsız söylenti, tuzsuz yemek gibi örnekler verir. (İlhan 2005: 275).

Fakat üniversite giriş sınavlarına hazırlanan öğrencilerimize rehber olan dersane kitaplarının birkaçı dışında bu ek için hep *olumsuz(luk)* terimi kullanılmıştır. Bunlardan bazılarını buraya alıyoruz:

-sIz -sIz ekleri isim veya isim soylu sözcüklere gelerek olumsuzluk anlamı içeren isimler türetir (Pozitif 2003: 281).

-sIz -sIz ekleri bir cümleyi olumsuz yapan eklerden bazılarıdır (Kültür 2004: 42).

-sIz ekiyle oluşturulan sözcükler karşıtlık anlamı değildir: verimli- verimsiz (*olumsuz*) (Özdaş 2004a: 78).

Olumsuzluk değil sözcüğü ya da -sIz ve -me ekleriyle yapılır: Bilgili- bilgisiz (Özdaş 2004b: 7).

-sIz yapım eki olumlu isim cümlelerine gelerek cümlelerin anlamını olumsuz yapar (Oğuz 2005: 330).

Varlık, çokluk bildiren -lı -li ekinin olumsuzu olarak kullanılır. (Bektaş 2005: 254).

Olumsuz isimler türeten bir ektir (Bayındır 2005: 207).

Olumsuzluğu, bulunmama anlamında kullananlar da vardır:

Bu ek -li, -li, -lu, -lü ekinin olumsuzudur. -li, -li, -lu, -lü eki nesnede herhangi bir şeyin bulunduğunu -sız, -sız, -suz, -süz eki de eklendiği sözcüğün nesnede bulunmadığını bildirir (Körfez 2005: 227).

Olumsuzluk terimini kullanmayanlar da vardır:

-sız, -sız, -suz, -süz ekleri bir şeyin bir varlıkta bulunmadığını anlatan sıfatlar yapar: anasız, inançsız, bilgisiz... (Arşimet 2005: 360).

Zülfikar, aynı ek için *“Getirildiği isimlere yokluk, olumsuzluk kavramı katar.”* (1991: 141) der. Fakat ekin görev ve kullanılışlarıyla ilgili olarak yaptığı tabloda *olumsuzluk* terimini hiç kullanmaz: *“İsmlere kökteki birtakım özellikleri taşıyama, eksiz ve yetersiz kılma; yokluk, yoksulluk; süreklilik kavramları katar.”* (1991: 142).

Korkmaz, *+sIz* ekini tanımlarken *olumsuzluk* terimini, örneklerden anlaşıldığına göre *bulunmama*, *zulük* ifade üzere kullanır: *“+II / +IU ekinin zıt anlamlıları olan bu ek adlardan olumsuzluk, yokluk, eksiklik veya azlık kavramında sıfatlar türetir: ağrısız (tedavi), aralıksız (çalışma), asılsız (söz)...”* (2003: 341).

Demir, *+sIz* eki için *“-II ekinin olumsuzudur: tatsız, parasız, akılsız, görgüsüz, susuz, düzensiz, geçersiz.”* (2004: 116) der.

Her şeye rağmen bu ekin işlevini doğru belirleyen kaynak da vardır:

“Yokluk bildiren sıfatlar yapar: yağmursuz, uykusuz... Eklendiği ismin yokluğunu bildiren yeni isimler yapar: gözsüz, ögsüz...” Gülsevin 1997: 119).

“-sız eki almış isimler incelendiğinde örneklerin çoğu -lı ekinin kazandırdığı anlamın zıddı ile karşımıza çıkmaktadır... -lı ve -sız ekleri sadece bir isimde, bir varlığın, bir özelliğin, bir kavramın varlığına veya yokluğuna, azlığına delalet eden sıfatlar yapar.” (Biray 1999: 31).

“+sIz: Yokluk bildiren bir ektir. Bir isimde bir şeyin bulunmadığını bildirir. Bir başka deyişle yokluk ve bulunmama bildirir. Bu eke olumsuzluk eki diyenler vardır; bu yanlıştır. Çünkü olumsuzluk terimi fiillere getirilen ve onlara olumsuz anlam yükleyen -mA- için kullanılır.” (Özçelik, Erten 2000: 83).

Üstüner, ekin, isimlerden, daha çok sıfat olarak kullanılan isimler yapan bir yapım eki olduğunu; isme bulundurmama, sahip olmama ifadesi kattığını ve ayrıca XIV ile XVIII yüzyıllar arasında araç ve birliktelik ekinin aksini ifade etmek için de kullanıldığını belirtir (2001: 179- 184).

+sIz ekiyle ilgili olarak kullanılmış olan terimler tablosu:

Araştırmacı	Kullanılan Terim (ler)						
	olumsuzluk	yoksunluk yokluk yoksun ol-	ters ad karşıtlık zıtlık	bulunmama taşımama	azlık eksiklik yoksullayış	menfi	yetersizlik süreklilik
Ediskun	+	+					
Gencan	+		(+)				
Demir	+						
Zülfikar	(+)	+		+			+
Korkmaz	(+)	+	+		+		
İlhan	+						
Özçelik-Erten		+		+			
Deny			+		+		
Emre		+	+				
Banguoğlu		+	+				
Ergin				+		+	
Kutalmış		+					
Gülsevin		+					
Biray		+					
Üstüner		+		+			

Olumsuzluk ve *olumsuzluk eki* terimleri Türkçe Sözlük ve dilbilgisi terimleri sözlüklerinde şöyle tanımlanmış:

Olumsuzluk: Olumsuz olma niteliği veya durumu, menfilik.

Olumsuzluk eki: Kökü fiil olan bir kelimeye olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede bu kavram -ma, -me eki ile verilir: sevmemek, sevmeyecek, okumamış gibi (Türkçe Sözlük 2005: 1500).

Dilbilgisi terimleri sözlükleri bu iki terimi alma bakımından üçe ayrılırlar. .

Yalnızca *olumsuzluk* terimini alanlar:

Olumsuzluk: Tümcein içerdiği yüklemın anlattığı oluşu yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam. Türkçede eyleme olumsuzluk kavramı -me (-ma) ekiyle katılır (Vardar 1980: 114).

Olumsuzluk: Yüklemın anlattığı kılış veya oluşu inkâr veya reddetme yoluyla gerçekleştiren kategori. Türkçede olumsuzluk fiillere -ma- ekinin, isim cümlelerinde ise değil kelimesinin eklenmesiyle yapılır (Topaloğlu 1989: 114- 115).

Yalnızca *olumsuzluk eki* terimini alanlar:

Olumsuzluk eki: Eylem soylu kelimeye olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede bu kavram -ma/-me ekiyle verilir (Hatiboğlu 1969: 64).

Olumsuzluk eki: Eylem ve eylem soylu sözcüklere olumsuzluk kavramı veren -ma (-me) eki (Koç 1992: 194).

Hem *olumsuzluk* hem de *olumsuzluk eki* terimini alanlar:

Olumsuzluk: Cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dilbilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı -Ma- ekiyle, isim cümlelerinde değil kelimesinin eklenmesiyle verilir.

Olumsuzluk eki: Fiil kök veya gövdelerine olumsuzluk kavramı veren ek, -Ma- eki (Korkmaz 1992: 114).

Olumsuzluk: Belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.yi gerçekleşmeme, geçerli olmama, bulundurmama vb. açılardan aktarma durumu.

Olumsuzluk eki: Cümlelerin çekimine olumsuzluk anlamı katan ek. Türkçede olumsuzluk eki -ma (-me) 'dir (Hengirmen 1999: 286).

Olumsuzluk ve olumsuzluk eki terimlerinin kullanılış tablosu:

	Türkçe Sözlük	Korkmaz	Hengirmen	Vardar	Topaloğlu	Hatipoğlu	Koç
Olumsuzluk	+	+	+	+	+		
Olumsuzluk eki	+	+	+			+	+

Olumsuzluk terimi de *olumsuzluk eki* terimi de hep *yüklem, eylem* veya *eylem soylu kelimelere* dayalı olarak açıklanmaya çalışılmış. Bu da gösteriyor ki isimlerden zıtlık, bulunmama ve yokluk ifade eden isimler yapma eki olan +sIz eki için *olumsuzluk eki* veya *olumsuzluk* teriminin kullanılması uygun değildir.

Zaten, *olumsuzluk* teriminin birkaç Türk şivesi dışında “*inkâr, inkârluk, ret, inkâr itü, bolışsizlik, boluşsizlik, yokluk, yuqlıq, yokluk, ters*” (Naskali, Emine Gürsoy 1997: 65) şeklinde ifade edilmesinin sebebi bu olsa gerektir.

Sonuç

Olumsuzluk ekini tanımlayan bütün kaynaklarda ek -mA- olarak verilmiştir.

İsimden isim yapım eki olan +sIz ekine, zıtlık veya yokluk kastederek de olsa *olumsuzluk eki* demek doğru değildir; isimlerden *zıtlık, yokluk ve bulunmama* ifade eden isimler yapmaya yarayan bir ektir demek daha doğrudur.

KAYNAKÇA

- Arşimet Yayınları (2005), *Lise- I Hazırlık, Konu Anlatımlı Türkçe*, İstanbul.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara.
- BAYINDIR, Alper (2005), *ÖSS Türkçe Konu anlatımlı*, Pi Yayınları, İstanbul.
- BEKTAŞ, İbrahim (2005), *ÖSS Türkçe Konu Anlatımlı*, Birey Eğitim Yayınları İstanbul.
- BİRAY, Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 711, Ankara.
- DEMİR, Tufan (2004), *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Yayınevi, Ankara.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, tercüme eden: Ali Ulvi Elöve, İstanbul Maarif Matbaası.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1962), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Matbaası, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (1963), *Yeni Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EMRE, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, Türkçenin Bu günkü ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Gramer Denemesi, İstanbul Cumhuriyet Matbaası.

- ERGİN, Muharrem (1962), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 785'ten Genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul.
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Gözden geçirilmiş 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 418, Ankara.
- GÜLSEVİN, Güler (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 673, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1969), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 300, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1998), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.
- İLHAN, Nadir (2005), "Türkçede Olumsuzluk", 45. Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Etkinlikleri 1- 13 Mayıs 2005, *Karaman Valiliği Karaman Dil – Kültür ve Sanat Dergisi 2005*, s. 271- 279.
- KOÇ, Nurettin (1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- KOÇ, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara.
- Körfez Dershaneleri (2005), *ÖSS Türkçe Edebiyat Konu Anlatımlı*, Körfez Yayınları, İstanbul.
- Kültür Yayınları Komisyonu (2004), *Türkçe Konu Anlatımlı ÖSS*, İstanbul.
- KUTALMIŞ, Mehmet (2004), *Ermeni Kıpçakçasında Olumsuzluk Şekilleri*, İlmî Araştırmalar 17 Güz, s.133- 141, İstanbul.
- NASKALİ, Emine Gürsoy (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 667, Ankara.
- OĞUZ, Osman (2005), *Türkçe- Edebiyat Konu Anlatımlı ÖSS*, Fdd Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin, Münir Erten (2000), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZDAŞ (2004 a), *Lise II Türkçe 1*, Özdebir Eğitim Yayıncılık, Ilıcak Matbaacılık, 1. Baskı, İstanbul.
- ÖZDAŞ (2004 b), *ÖSS Türkçe*, Özdebir Eğitim Yayıncılık, Ilıcak Matbaacılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Pozitif (2003) İvme Yayınları Komisyonu, *Türkçe Konu Anlatımlı ÖSS*, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Lübnan.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları: 207, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- ÜSTÜNER, Ahat (2001), "Eski Türkiye Türkçesinde –sUz Eki", *Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s.177- 184
- VARDAR, Berke ve diğerleri (1980), *Dilbilim ve Dilbilim terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 471, Ankara.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 569, Ankara.